

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA BOTOȘANI - „GROAPA LUI ICHIM” - (campaniile 1991-1992)

PAUL ȘADURSCHI, NAPOLEON UNGUREANU, MIHAI MIHĂILESCU

La numai 3 km de vechiul centru al orașului Botoșani, în Bariera Sulița, pe un platou cu ușoară înclinare nordică, la aproape 190 m altitudine absolută, între marginea unei viroage numită de popor „Groapa lui Ichim” și șoseaua Botoșani-Ștefănești, în dreptul cabanei turistice „Rediu”, se cunoștea¹ o veche așezare, omenească, recent atribuită² dacilor liberi.

Întrucât detaliile privind campania 1991 au fost deja prezentate, iar în campania 1992 s-a săpat foarte puțin (vezi fig. 3), în urma celor două campanii s-au descoperit doar 9 locuințe de suprafață și cinci bordeie (locuințe semiîngropate), aparținând toate aceluiași strat de cultură, datat prin materialul descoperit, cât și cu ajutorul unei monede (descoperite în Bd 2) emisă la moartea lui Antonius Pius (161 d.Cr.), spre sfârșitul sec. II. Într-un singur caz, o locuință de suprafață (I 7) suprapune o locuință semiîngropată (Bd 4), ambele aparținând însă aceluiași strat de cultură.

Trebuie să amintim că pe teritoriul județului Botoșani au fost descoperite încă din 1958 unele materiale documentând nivele de locuire din secolele II-III d.Cr.³ Cercetări ulterioare, începând cu săpăturile de la Cucorani,⁴ dar și din alte localități,⁵ ca și recunoașterile de suprafață, extinse pe întreaga arie a județului, documentează atât prin material ceramic fragmentar (sau uneori chiar întreg), cât și prin descoperiri monetare accidentale, o locuire intensă a dacilor liberi între Siret și Prut, prinzând întreaga rețea hidrografică a județului Botoșani.⁶

În afara locuințelor de suprafață și semiîngropate amintite în săpăturile de la „Groapa lui Ichim” din

1. Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I, 1976, București, p. 55 (în continuare *RAJB*).

2. Încadrarea materialului s-a făcut pe baza unei recunoașteri de suprafață efectuată de dr. Alexandru Păunescu de la Institutul de Arheologie din București și P. Șadurschi de la Muzeul județean de istorie din Botoșani, în 1989, precum și pe baza materialului arheologic recoltat cu ocazia primului sondaj executat aici în 1991.

3. I. Ioniță, în *ArhMold*, I, 1961, p. 295-306, fig. 6-7; N. Zaharia, Em. Zaharia și S. Rață, *Materiale*, VII, (1969), p. 466-467.

4. Silvia Teodor și Simion Rață, în *Studii și materiale* (Muzeul Suceava), Suceava, I, 1969, p. 37-42; Silvia Teodor, în *Din trecutul județului Botoșani*, 1974, p. 63-77; idem *ArhMold*, VIII, 1975, p. 139-151.

5. Amintim aici descoperirea accidentală a unor morminte de incinerare (7 la număr) aflate la Horodiștea, com. Rădăuți-Prut, în 1966. Resturile cinerare erau depuse în amfore de tip carpic, încadrate atât de cei care au efectuat imediat săpăturile de salvare (Viorica Perian, Nicolae și Emilia Zaharia), cât și de dr. Gheorghe Bichir (singurul care face referiri la materialul arheologic pierdut), în secolul al III-lea d.Cr. (Gh. Bichir, *Cultura carpică*, 1973, nota 495); *RAJB*, I, 1976, p. 199-200.

6. Ion Ioniță și Octavian-Liviu Sovan, Hierasus, IV (1981), p. 45-49; Anton Nitu și Paul Șadurschi, *Sondaje din așezările Cucuteni B de la Stânca și Ștefănești-Botoșani*, comunicare prezentată la Sesiunea organizată de Muzeul județean de istorie din Botoșani (25 martie 1978), rămasă în manuscris; Mariana Marcu, Napoleon Ungureanu, Hierasus, VII-VIII (1989), p. 223-233; Silvia Teodor și Paul Șadurschi, Hierasus, I, 1978, p. 121-140; *RAJB*, I, 1976, p. 39-42; Al. Păunescu și P. Șadurschi, în Hierasus, III, 1983, p. 221-269; N. Ursescu, Maria Tomozei și P. Șadurschi, în raportul prezentat la sesiunea de rapoarte din 1988 privind cercetările de la Prăjeni-Lutârie; Paul Șadurschi, Napoleon Ungureanu, *Sondajul arheologic de la Botoșani - „Groapa lui Ichim”* raport prezentat la sesiunea de rapoarte de la Iași în 1992.

anii 1991-1992, s-au mai descoperit și patru gropi, din care groapa 3 poate fi sigur considerată groapă de cult. Aceasta a dat un bogat material ceramic întreg și întregibil, semințe carbonizate⁷ și oase calcinate, care vor fi prezentate într-un alt material, după ce unele date au și fost comunicate în cercuri restrânse de specialiști.⁹

Analizând rezultatele celor două sondaje, putem afirma cu siguranță că la Botoșani este vorba de o așezare stabilă, deschisă, a dacilor liberi, asemănătoare cu așezarea de la Cucorani,¹⁰ aflată la mai puțin de 10 km distanță și cu cea de la peste 50 km, situată la Suharău.¹¹ Se pare că așezările de la Cucorani și Botoșani aparțin unei faze anterioare celei de la Suharău.

Ocupația de bază a locuitorilor așezării de la Botoșani - „Groapa lui Ichim” cultivarea plantelor, este indicată de semințe de cereale descoperite în gr. 3, câteva cute de gresie (găsite în Bd. 5 și passim), piatra de râșniță descoperită în stratul de cultură, pe S II, caroul 53, dar și de vasele de provizii lucrate în special la roată, descoperite în stare fragmentară, sau pleava observată în lutuiala arsă a locuințelor.

Alte descoperiri atestă o intensă creștere a animalelor, materialul osteologic descoperit, mai ales în bordeie și gropi, documentând prezența vitelor cornute, a ovi-caprinelor, porcului și calului. Prezența asinului (un singur exemplar), poate fi accidentală. În schimb, oasele de animale sălbatice, aproape inexistente, (cu probabilitate a putut fi determinat porcul mistreț și cerbul) duc spre aceeași concluzie. O figurină zoomorfă fragmentară reprezentând în mod evident oaia, din Bd. 2, vine să întărească afirmațiile făcute.

Fragmentul de turtă din fier brut „lupă” descoperit în Bd 4, dar și unele obiecte obținute prin forjare (cuțit întreg și fragmentar descoperite în Bd. 2 și L. 7), suvacul din Bd. 5, furculița-frigare din Bd. 4), arată că **prelucrarea fierului** în această așezare era o îndeletnicire curentă (fig. 9 / 2, 3, 6, 7).

Descoperirea unui fragment de pahar din sticlă, de culoare verzuie, având drept decor o încrustație cu material de culoare brună, dispusă la aproximativ 2 cm sub buză, sub forma a două dungi orizontale, paralele, ar putea documenta o fabricare pe loc a recipientelor de sticlă, sau doar a importului acestora (fig. 9/5).

Torsul și țesutul sunt documentate de multimea fusaiolilor nu numai în săpătură (Bd. 2, Bd. 4) ci chiar și în timpul cercetărilor de suprafață. O dovadă în plus, în favoarea practicării acestei îndeletniciri, este adusă de greutatea pentru războiul de țesut, descoperite în Bd. 4 (fig. 8)

S-ar putea să se fi produs aici și **obiecte de podoabă**, după fragmentul de brățară în greutate de 6,6 g, lucrat din sârmă de argint, groasă de 2 mm (fig. 9/1) găsit în Bd. 2 și pentru care se găsesc analogii în mediul carpatic, la Văleni-Botoșani¹², dar și în necropola de la Văleni-Neamț.¹³

Locuințele de suprafață și cele semiîngropate, descoperite par să fi fost folosite în același timp, după materialele ceramice, dar și după resturile osteologice descoperite în ambele tipuri de locuințe. Lipsesc și observații de ordin stratigrafic sau tipologic pentru a susține existența a două nivele de locuire deosebite. Gropile locuințelor adâncite încep din același strat de cultură. Materialele ceramice din ambele tipuri de locuințe aparțin aceluiași categorii și forme cu cele descoperite în gropile menajere și de cult, săpate.

Fragmentele ceramice descoperite, aparțin în proporție de peste 50% categoriei A (din pastă grosieră, poroasă, modelată cu mâna) și în proporție de aproape 50% categoria B (din pastă bună, sau fină, lucrată la roată, bine arsă, în cuptoare cu ardere oxidantă sau reducătoare). Vasele aparținând categoriei A sunt arse inegal, prezentând pete de culoare cenușie și cărămidie, pe când cele aparținând categ. B, sunt arse oarecum uniform. Atât unele cât și altele prezintă uneori urme ale unei arderi secundare, fie datorită incendiului care a mistuit așezarea, fie unor anumite ritualuri, așa cum este cazul vaselor întregi și fragmentare descoperite în groapa 3.

Cele 9 locuințe de suprafață au fost mai puternic afectate de lucrări agricole, care au împrăștiat materialele arheologice încă din vechime, încât contururile locuințelor nu pot fi determinate precis, luându-se în considerație limitele răspândirii materialelor arheologice în jurul unor vetre de foc și ale unor aglomerări

7. Aducem mulțumiri doamnei Felicia Monah pentru determinările făcute pe probele de semințe prelevate din săpătura noastră și pentru amabilitatea de a ne fi transmis și rezultatele.

8. Mulțumim de asemenea d-lui Prof.dr. Sergiu Haimovici și d-rei Carmen Tarcan, pentru bunăvoința cu care au acceptat să facă analiza materialului osteologic din săpătura de la „Groapa lui Ichim” și pentru prețioasele date preliminare pe care ni le-au transmis, putându-le utiliza în raportul prezent.

9. În cadrul unor colocvii interne organizate în cadrul Institutului de Tracologie din București și a Institutului de arheologie din Iași.

10. Silvia Teodor, în *ArhMold.* VIII, 1975, p. 139-151

11. Săpături Paul Sadurschi, 1981-1990, până în prezent susținându-se doar câteva rapoarte preliminare.

12. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, 1973, p. 121, pl. CLXXXIV/2.

13. I. Ioniță, V. Ursachi, *Văleni - o mare necropolă a dacilor liberi*, 1988, p. 56-57 (M.10), fig. 53/32,34.

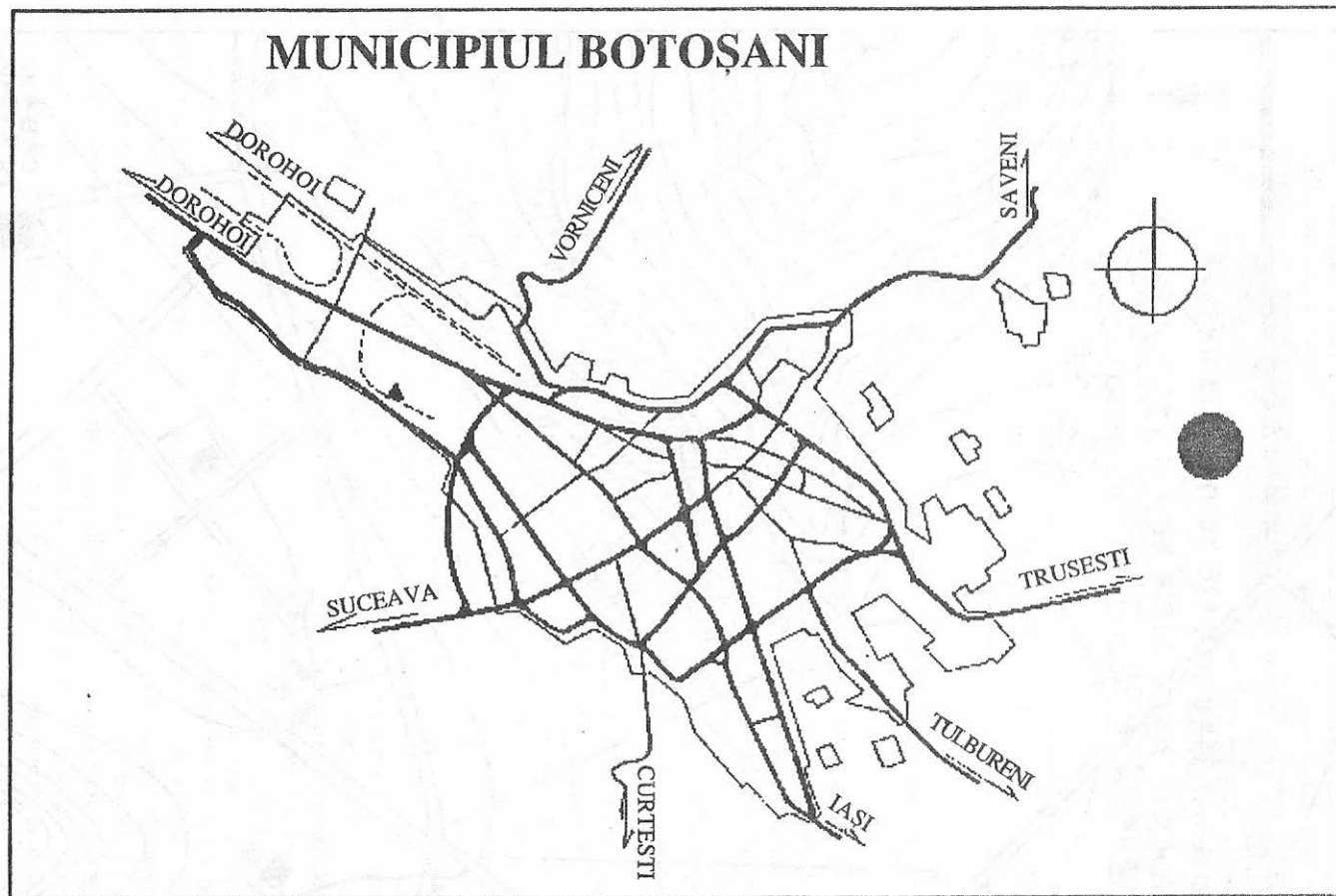

Fig. 1 - Situația așezării dacilor liberi de la „Groapa lui Ichim”, față de municipiul Botoșani.

● - situația așezării dacilor liberi de la „Groapa lui Ichim” față de municipiul Botoșani

▲ - turnul de fum al CET - Botoșani

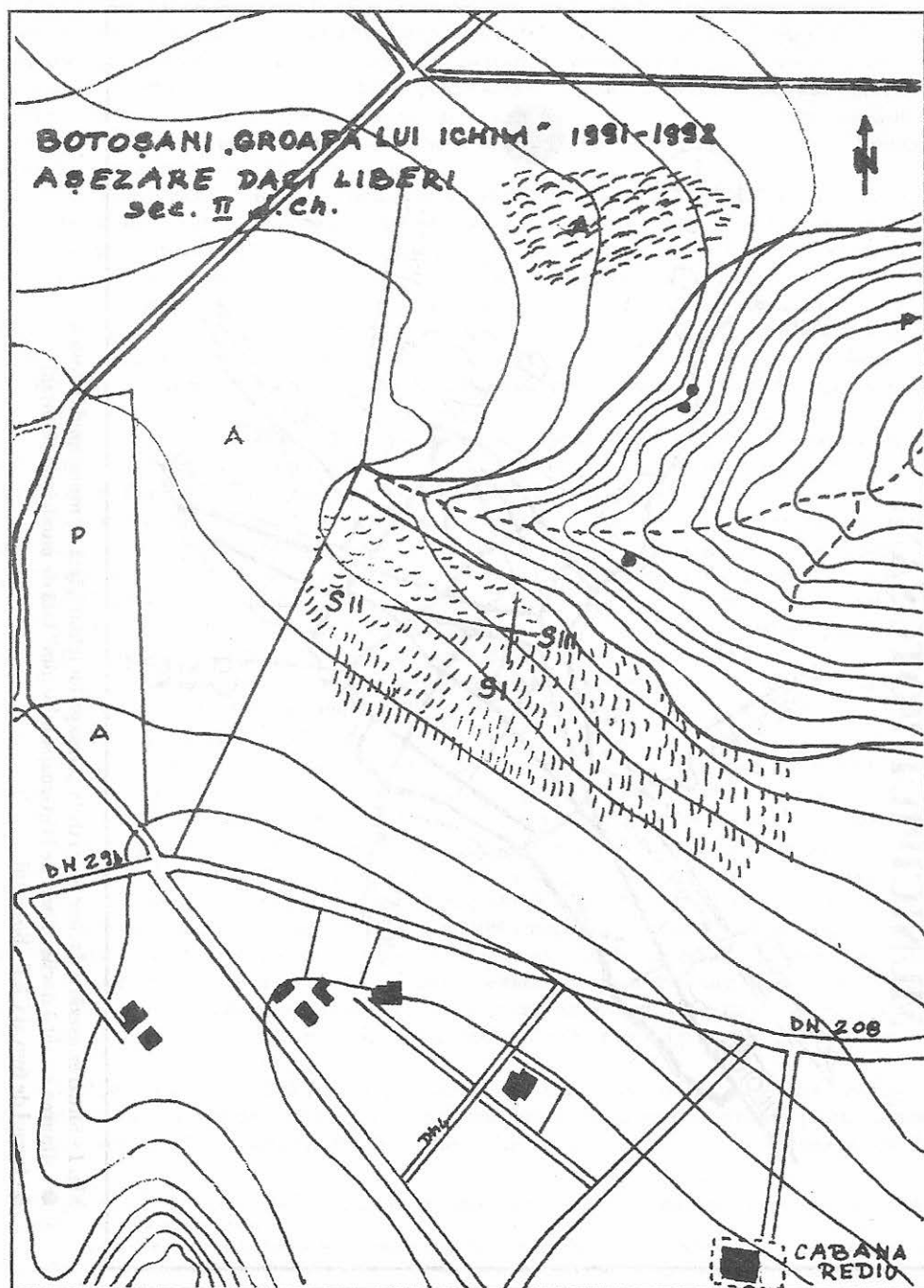

Fig. 2 - Așezarea dacilor liberi de la Botoșani - „Groapa lui Ichim”; schiță topografică.

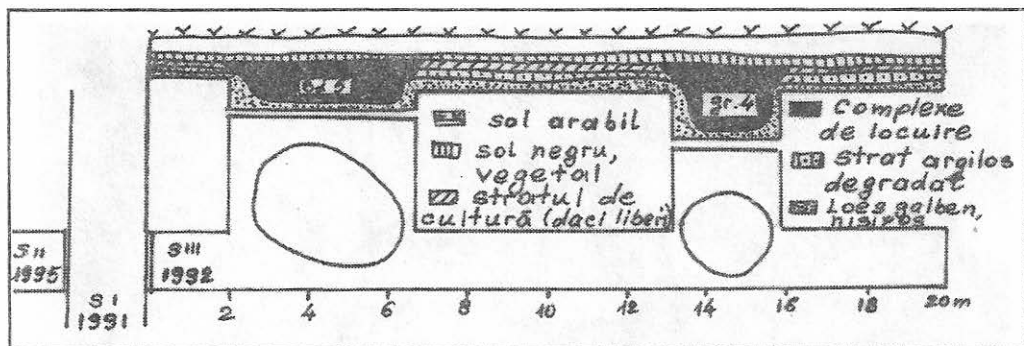

Fig. 3 - Botoșani - „Groapa lui Ichim”. Sondaj, 1992: secțiunea a III-a; plan și profilul peretelui nordic.

cu fragmente de lipituri de lut de la pereții unor construcții. În schimb, locuințele adâncite în pământ, sau bordeiele, păstrează mai bine conturul, cu observația că și acestea par să fi fost părăsite în grabă, fără ca populația să se mai fi întors pe același loc, încât după putrezirea părții lemnoase a construcției, pereții gropilor de bordei s-au năruit treptat, printre materialele de construcție și vasele căzute de pe mese ori polițe, aflându-se cenușă din vatră, cărbuni, toate acestea intercalate cu straturi de pământ galben, din năruirea marginilor gropii, sau cu straturi de sol negru, conținând mult humus, rezultat din putrezirea vegetației spontane, crescută pe gropile umplute treptat cu pământ afânat, adus mai ales primăvara și după ploii, de aluviuni. Situația este similară cu cea observată la „Dealul Cărmidăriei” tot în Botoșani.¹⁴

Denarul roman imperial, de argint, bătut în anul 161 la moartea lui Antonius Pius¹⁵ (aflat în Bordeiel 3), ne face să bănuim că părăsirea așezării se datorează evenimentelor dramatice petrecute în lumea dacilor liberi, imediat după anul 170 d.Cr., la care se referă și profesorul Nicolae Gostar când prezintă descoperirile de la Fedeșeni - Iași,¹⁶ dar și cercetătorul Gheorghe Bichir în lucrările destinate dacilor liberi¹⁷, sau cercetătorii Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Ioan Mitrea¹⁸ și mai recent cercetătorii Ion Ioniță și Vasile Ursachi.¹⁹

Deși s-a cercetat o infimă parte din așezarea menționată, nu putem să nu remarcăm gama largă a ceramicii descoperită, aparținând ambelor categorii și aproape tuturor formelor cunoscute în așezări și necropole ale dacilor liberi. Menționăm din categoria A (lucrată cu mâna), **borcanele** mijlocii și mici, cu buza evazată (fig. 4/1-6, 13-16, 24 și fig. 5/1, 3, 6-8) **oale bombate**, cu buza trasă spre interior și gâtul scurt (fig. 4/17), **ceștile dacice**, tronconice (fig. 4/7-9, fig. 5/2), **străchini** (fig. 4/18), **castroane** (fig. 4/22-23), **căni** (puține) și **fructiere** (fig. 4/10), la care se adaugă câteva **fusaiole**, **suporturi de frigare** și **greutăți** de la războiul de țesut (fig. 8/1-6,8), fragmente de **tipsie** (fig. 4/12) și unele **vase miniaturale** (fig. 4/2, 11).

Mai diverse sunt formele de vase lucrate la roată, din pastă omogenă din argilă cu adaos de nisip fin - la vasele mici - și cu bobul mare - la vasele mai încăpătoare. Aceste vase sunt arse bine, uniform, având - cele mai multe - culoarea cenușie, dar fiind și roșii-cărmizii, uneori cu nuanțe portocalii, iar altele de un negru intens. Printre vasele lucrate la roată sunt foarte frecvente **borcanele** de mărime mijlocie, cu gâtul cilindric (fig. 6/2) sau de formă ovoidală (fig. 6/1), vase mai mari, cu gura evazată, sub forma unor **cratere** (fig. 6/17) sau invazate, cu gâtul scurt, și **corpul bombat** (fig. 6/13), foarte asemănătoare cu cele lucrate cu mâna. Nu trebuie să pierdem din vedere **amforele carpice** (fig. 6/3) cenușii, din care s-au găsit mai multe fragmente, precum și două fragmente din gura unui **Krausengefäße**, găsite în Bd. 3, printre dărâmăturile unui cuptor (fig. 6/4), dar și alte vase pentru păstrarea proviziilor, însă de mărime mijlocie (7/12). S-au mai

14. N. Zaharia, Em. Zaharia și S. Rată, în *Materiale*, VII, 1961, p. 461-471, fig. 3.

15. Determinarea monedei a fost făcută de dr. Virgil Mihăilescu-Bîrliba, căruia îi aducem și pe această cale mulțumiri. Piesa figurează în catalogul RIC, III, p. 247, la nr. 429.

16. N. Gostar, în *Ilăbășești*, 1954, p. 579.

17. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, 1973, passim, idem, *Thraco-dacica*, IV (1983), p. 59-68.

18. Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Ioan Mitrea, *Tezaurul de la Măgura-Bacău*, 1977, p. 18.

19. I. Ioniță, V. Ursachi, op.cit., passim.

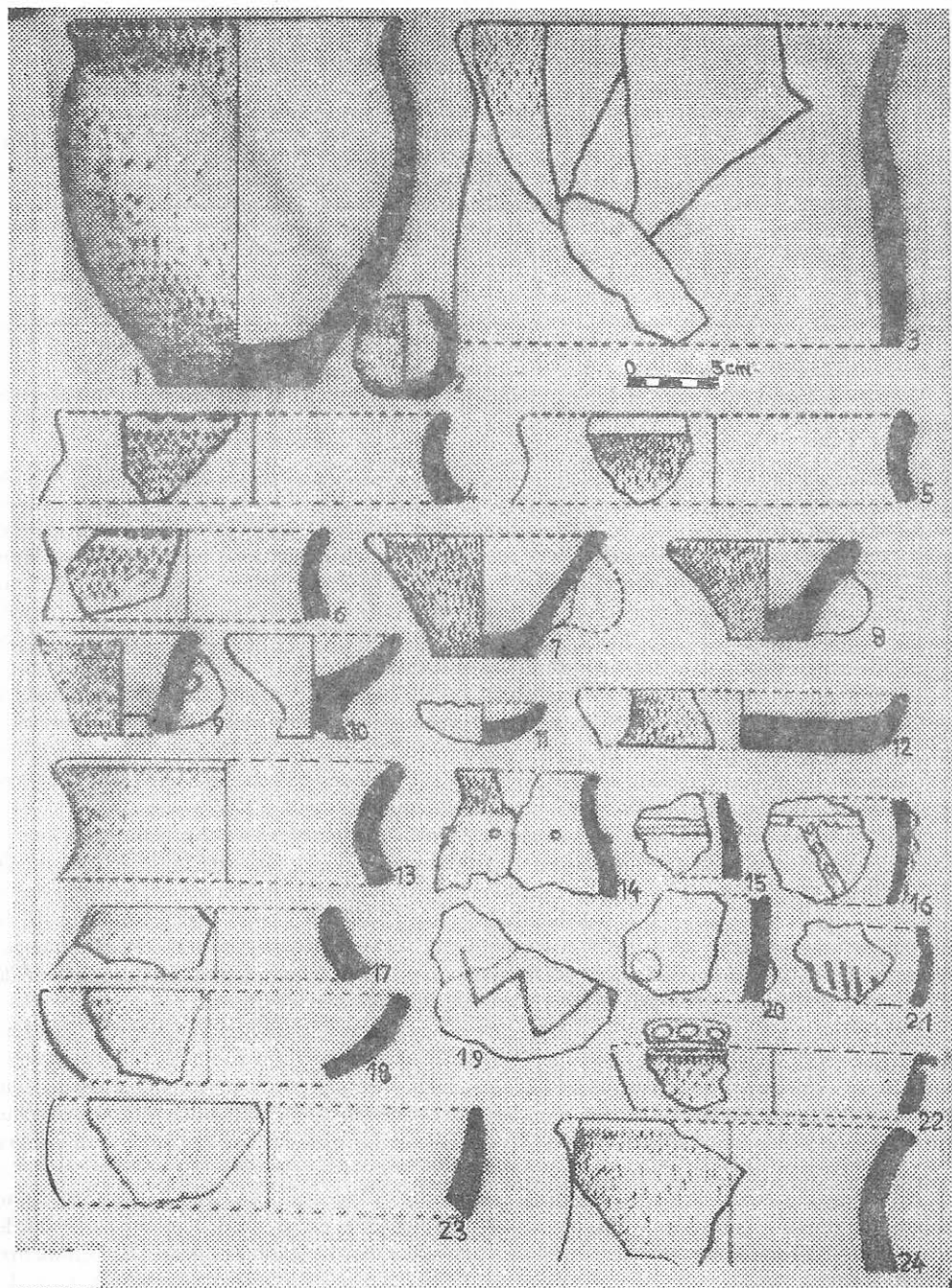

Fig. 4 - Forme ceramice modelate cu mâna (săpături 1991-1992).

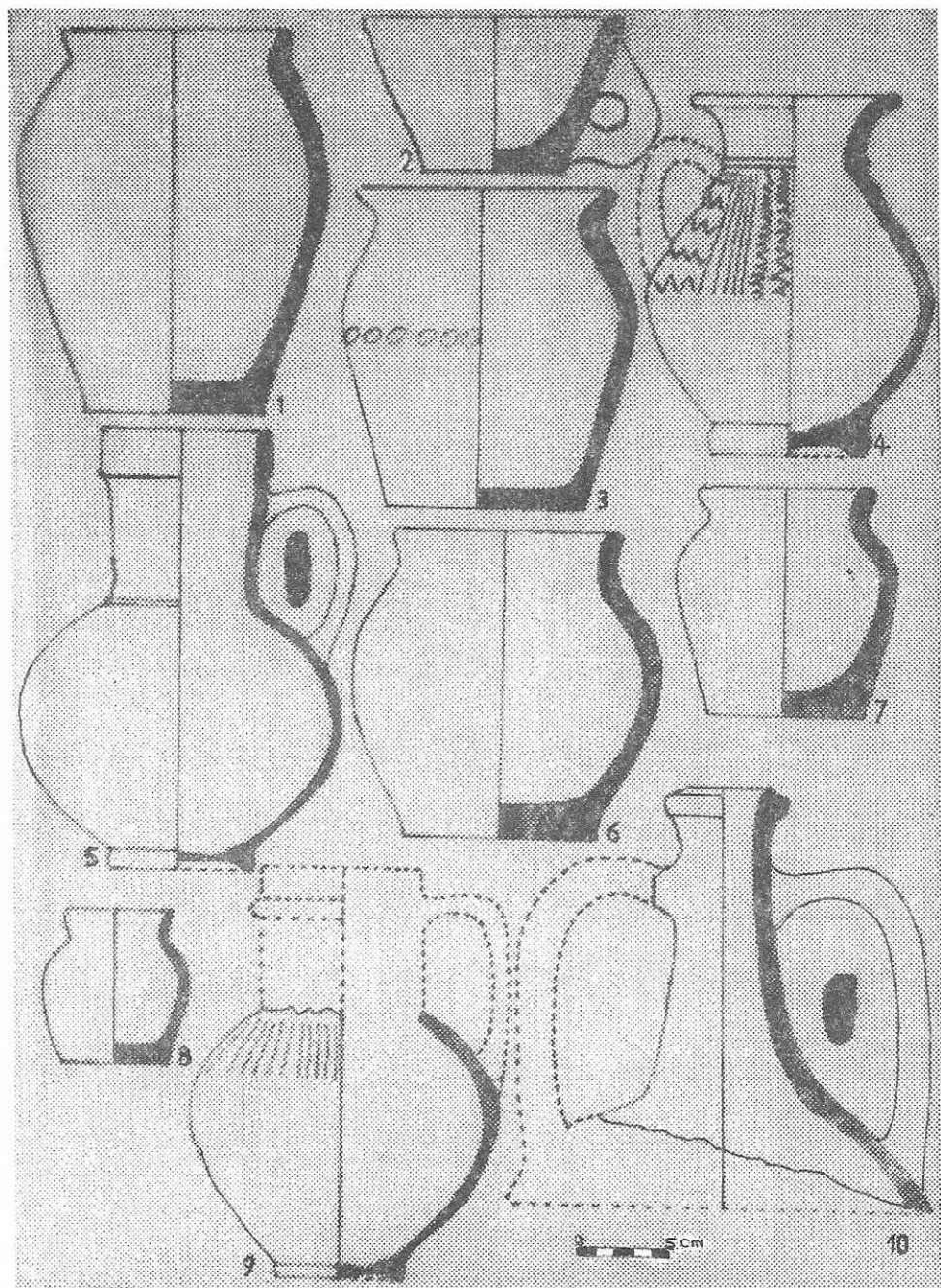

Fig. 5 - Ceramică lucrată cu mâna și la roată, din groapa nr. 3 (de cult); săpături 1991.

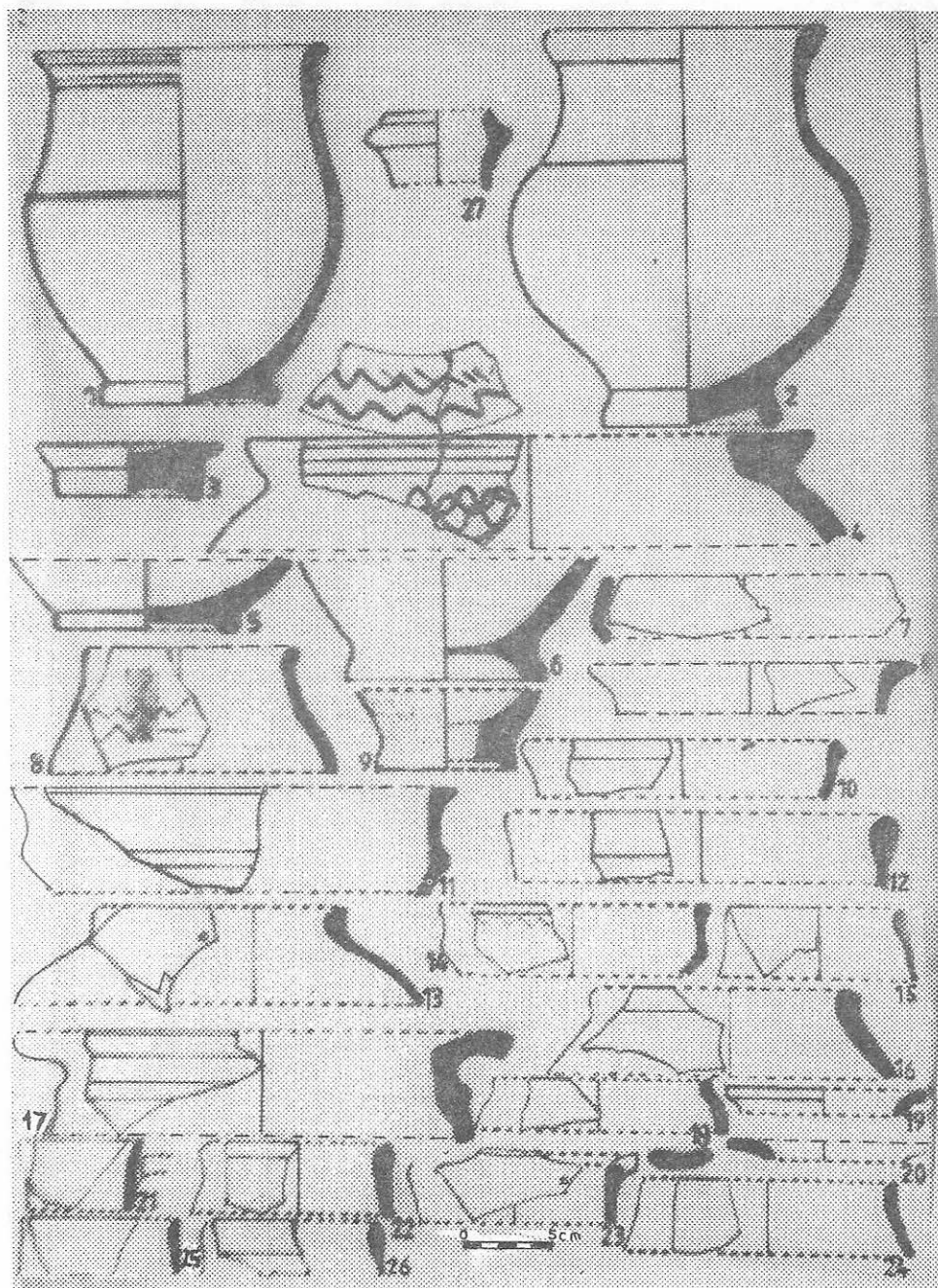

Fig. 6 - Forme ceramice lucrate la roată (săpături 1991-1992).

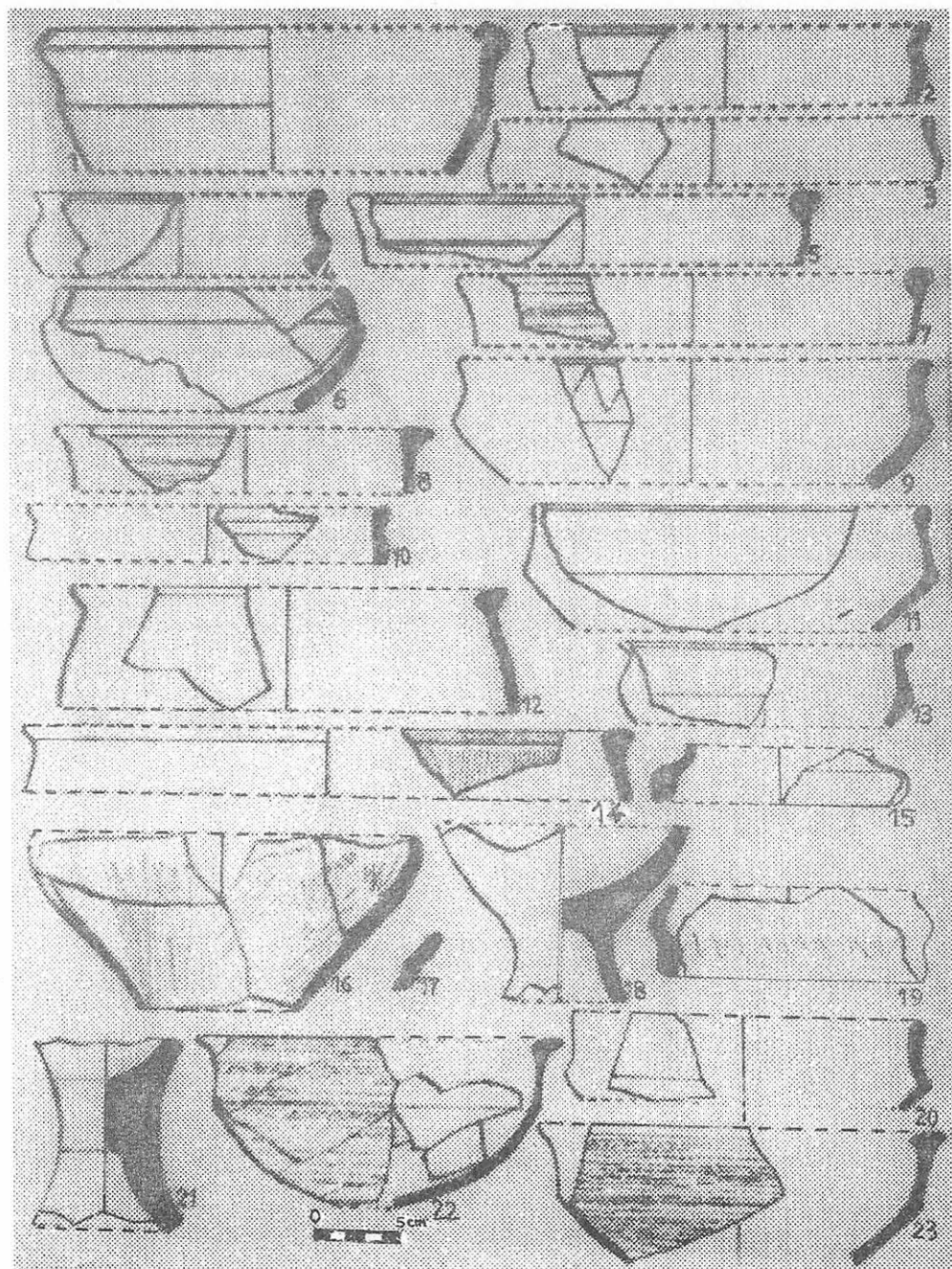

Fig. 7 - Forme ceramice lucrate la roată (săpături 1991-1992).

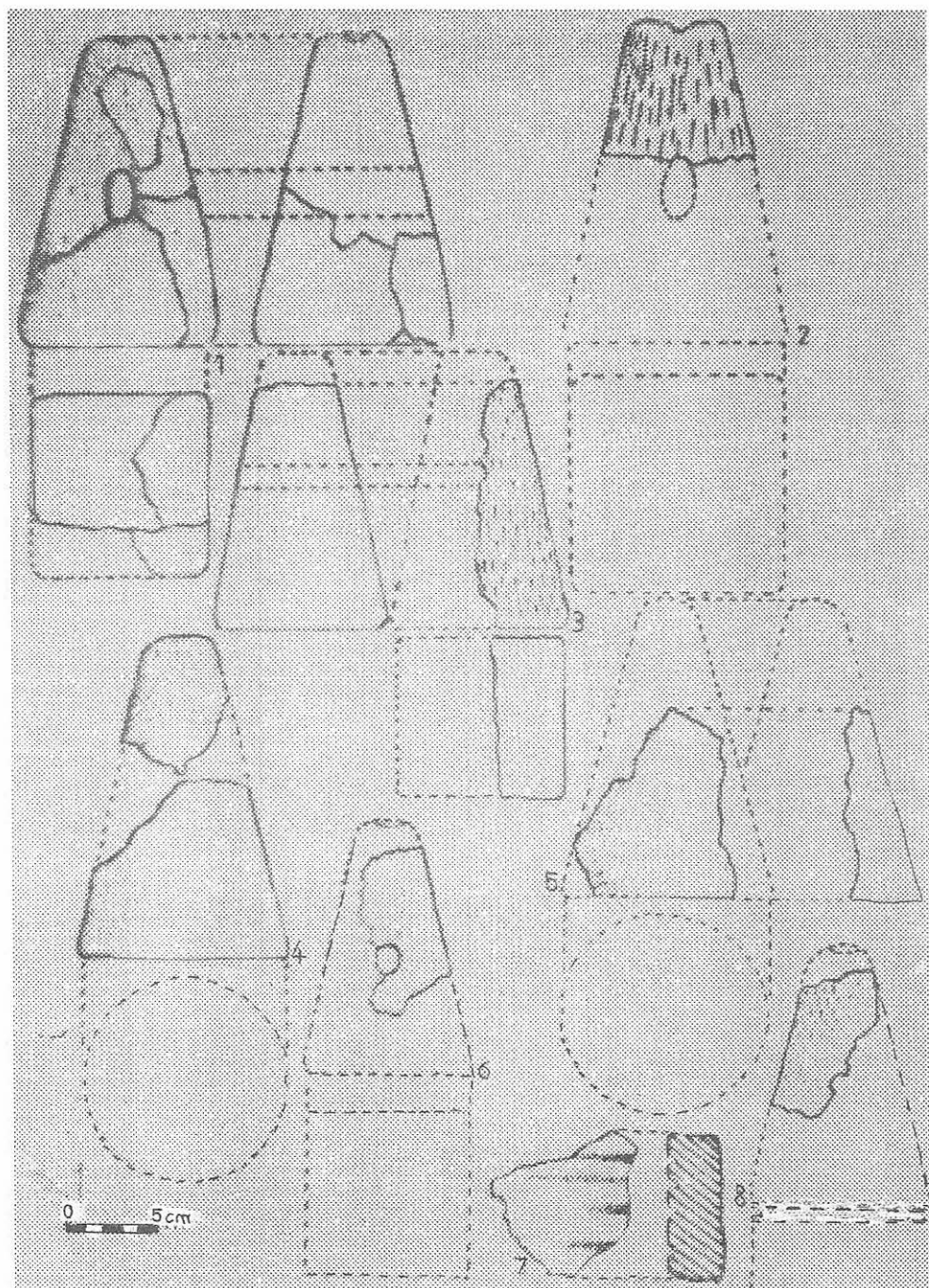

Fig. 8 - Greutăți de la războiul de țesut și „suporturi de frigare” din bordeiul nr. 4 (1991)

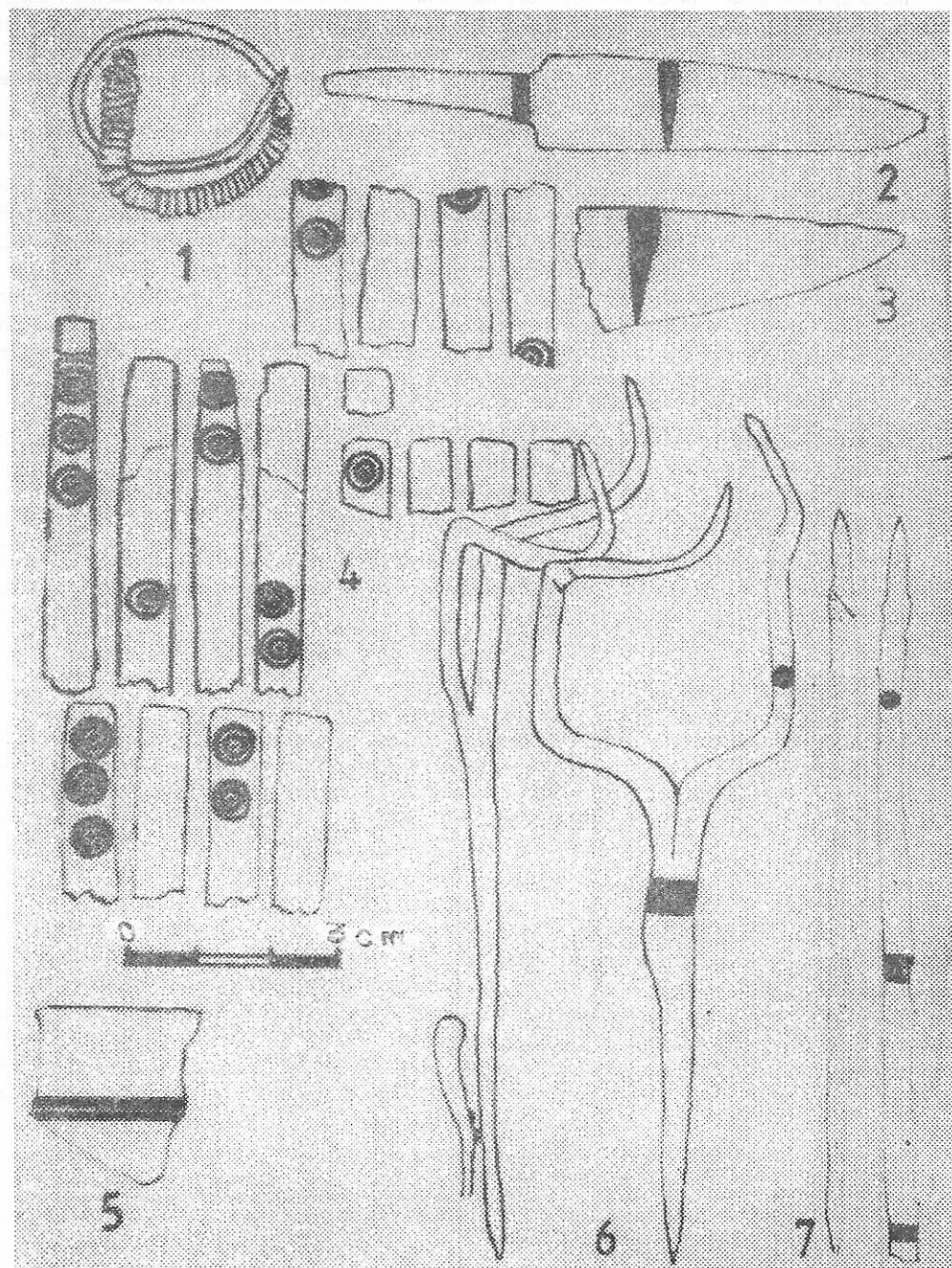

Fig. 9 - Obiecte lucrate din argint (1), fier (2-3, 6-7), os (4) și sticlă (5), întregi și fragmentare (campaniile 1991-1992).

găsit câteva tipuri de castroane cu buza îngroșată, dar modelată diferit, având umărul carenat sau rotunjit (fig. 6/7, 10-12, 14 fig. 7/1-11). Cămile lucrute la roată le depășesc numeric pe cele modelate cu mâna și au culoarea roșie sau cenușie cu torți în bandă uneori ușor supraînălțate (fig. 6/23). Cupele sau „fructierele” sunt mai ales de culoare neagră sau cenușie (fig. 7/15-23), lustruite uniform sau cu simple motive ornamentale sub formă de linii serpuite, zig-zaguri sau fâșii de linii paralele.

Alte observații se vor putea face pe măsură ce materialul documentar va spori odată cu dezvoltarea cercetării.

Trebuie totuși să remarcăm că începuturile oarecum firave, pornind de la Poieniști și de la Fedeșeni-Iași, s-au extins rapid asupra unor zone întinse din județul Neamț și Bacău²⁰, dar și în județele învecinate, Suceava²¹ și Botoșani.²² Acest gen de descoperiri este de asemenea frecvent pe malul stâng al Prutului, unde mult timp această cultură de puternică tradiție tracă supusă unor evidente influențe romane, a fost considerată, ca și pe restul teritoriului românesc, de altfel, ca aparținând neamurilor sarmatice.²³ Că lucrurile stau astfel, ne-o demonstrează rezultatele săpăturilor arheologice efectuate la Soporul de Câmpie²⁴, Medieșul Aurit,²⁵ Locusteni²⁶ și mai recent, din Moldova²⁷, de pe ambele maluri ale Prutului.

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES À BOTOȘANI

- „LA FOSSE DE ICHIM”

- Résumé -

Le travail présente les résultats de deux étapes de fouilles 1991-1992, dans un site attribué aux Daces libres. Dans ce site-là, on a découvert et examiné neuf habitations de surface, cinq huttes et quatre fosses, appartenant à un seul niveau culturel, daté vers la fin du II-e s.ap. J.-Chr. L'abandon du site est mis en relation avec les événements dramatiques qui ont entraîné les tribus des Daces libres, après l'an 170 ap.J.-Chr.

20. V. Ursachi, *Carpica*, I, 1968, p. 111-117; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, 1973, I. Ioniță, V. Ursachi, *op.cit.*; Viorel Căpitanu, *Muzeul Național*, II, 1975, p. 293-334; Ioan Mitrea, *Carpica*, XX, 1989, p. 149-192.

21. Gr. Foiț, *Studii și materiale*, Suceava, I, 1969, p. 23-35; Mircea Ignat, *Un cimitir dacic de epocă romană la Podeni-Bunești (jud. Suceava)*, în Suceava, *Anuarul muzeului județean*, VI-VII (1979-1980), p. 61-76; aducem mulțumiri autorului pentru informațiile pe care ni le-a dat asupra necropolei din aceeași perioadă de la Zvorăștea.

22. P. Sadurschi, *Napoleon Ungureanu*, *loc.cit.*

23. V.I. Grosu, *Cronologia monumentelor culturii sarmatice dintre Nistru și Prut*, Chișinău, 1990 (în limba rusă)

24. D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporul de Câmpie. Contribuții la problema continuității în Dacia*, București, 1976.

25. Sever Dumitrescu, T. Bader, *Asezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, I, Satu-Mare, 1967.

26. G. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980.

27. Ioan Mitrea, *Carpica*, 20, 1989, p. 149-192.